

Д, 56

Р-У

3844-Р

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

ДОБРОДУМ ОЛЬГА ВІКТОРІВНА

УДК 141.7(291.13+327.39):
004.738.5(970+947)

**ВІРТУАЛІЗАЦІЯ РЕЛІГІЙНИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН
У США І РОСІЇ (СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС)**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ – 2014

11392
НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант - доктор політичних наук, професор
ШУБА Олексій Васильович,
головний консультант
Головного управління гуманітарної політики
Адміністрації Президента України.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
РЕБКАЛО Валерій Андрійович,
завідувач кафедри державної політики
та управління політичними процесами
Національної Академії державного управління
при Президентові України;

доктор філософських наук, професор
ЛУКАШЕВИЧ Микола Павлович,
завідувач кафедри соціології та соціально-
гуманітарних дисциплін Інституту підготовки
кадрів Державної служби зайнятості України;

доктор філософських наук, професор
ХАЛАМЕНДИК Вікторія Борисівна,
професор кафедри соціології
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут».

Захист відбудеться 2 жовтня 2014 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 2 вересня 2014 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О.П. Кивлюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В умовах національної та постнаціональної динаміки, постмодерністських і постпостмодерністських рефлексій констатується криза гуманітарної та соціальної картин світу, що, зокрема, є результатом переходу від некласичної парадигми знань до постнекласичної. Подібні колізії маніфестують передчасність очікувань відмирання релігії у неоліберальному суспільстві та контраверсійне ставлення релігійного фундаменталізму до конс'юмеризму й інших тенденцій сучасного релігійного життя. Релігійний чинник продовжує впливати на всі сфери життєдіяльності сучасного постсекулярного соціуму, включаючи й зовнішньополітичні відносини. Так, Сполучені Штати Америки застосовують різного роду санкції до країн, у яких порушується свобода совісті. Росія звинувачує Саудівську Аравію в експорті ваххабізму.

Остання чверть ХХ – поч. ХХІ сторіччя багатьох регіонах світу стали періодом інтенсивного повернення релігії до публічної політики. При цьому вона сприймається і як фермент культур та цивілізацій, який після розпаду радянського блоку прийнято вважати (у контексті геополітики С.Гантінгтона) однією із причин глобальних конфліктів. Політичні відносини нерідко зумовлюються й конфесійними чинниками, недостатня увага до яких в житті Афганістану, Іраку чи Північного Кавказу тією чи іншою мірою властива як Вашингтонові, так і Москві. Виявляється контрадиктивність між релігійним світобаченням та атрибутивними ідентифікаціями секуляризму, що аналогічно до комунізму часом сприймається як певна форма релігії. Події в Україні кінця 2013 – початку 2014 р. переконливо засвідчили також актуалізацію месіанських сподівань російської правлячої еліти на чолі з В.Путіним та їхню підтримку значною частиною російського народу.

Презумпцією постнекласичної науки є магістральність інформатики, що уособлює інтелектуальний стан сучасної епохи, постає символом цивілізації й певною мірою її вектором та ідеалом. Інформаційне суспільство було визначено ООН як пріоритетний орієнтир розвитку людства. Комп'ютеризація, дигіталізація, віртуалізація та нетіфікація сучасного світу не тільки сприяють появі постіндустріальних і інформаційних орієнтирів розвитку суспільства, а й ведуть до технологічної та інфокомунікаційної експансії, деідентифікації особистості у тотально технізованому світі, а також ствердження філософії технократизму, комунікативної філософії та філософії постпостмодерністської культури.

Характерологічною рисою онлайн-дискурсу є те, що він найчастіше ведеться паралельно або навіть контраверсійно стосовно оффлайн-дискурсу:

відбувається дигіталізація та конвергенція практично усіх засобів масової інформації (ЗМІ). Політики і священники стають користувачами та відеоблогерами – широкосмужний Інтернет як медійний інструмент глобалізації змінює у релігії і політиці форми, обставини, спосіб спілкування з прихильниками конфесій та партій, сприяючи тим самим появі феномена альтернативної мультимедійної, мережевої, інтерактивної релігії і політики.

Можна констатувати вплив ЗМІ на філософію релігії та філософію політики, підвищення ролі інтерактивної віртуальної реальності (ВР), орієнтованої не стільки на масу, скільки на особистість, специфікацію структури комунікаційних взаємодій, що носить не ієрархічний, аризоматичний характер. Знакова і предметна цілісність філософського дискурсу модифікується під впливом інформаційних технологій (ІТ): концептуалізується філософія віртуальності та філософія комунікацій, констатується дифузійне взаємопроникнення цивілізаційних систем, що розвиває звичний дискурс контраверсійності етнорелігійних специфікацій в опозиції Схід-Захід.

Серед філософсько-теологічних вимірів ВР можна назвати нові онтологічні можливості Інтернету (здійснення віртуальних таїнств, кіберпаломництв), гносеологічні (буття у вимірі віртуальних світів, онлайнова доступність знань), логічні (модифікація мови подання матеріалу, порушення правил силогізму), етичні (проблематика мережної моральності та політкоректності, мови ворожнечі й ненависті, застосування кібернетичних антитехнологій), естетичні (оформлення сайтів і інтернет-порталів, аватари у віртуальних світах) та ін. Для українських фахівців інформаційна політика в сфері релігії у США та Російської Федерації може бути цікавою тим, що нинішня Америка, як і раніше, формує стратегії досягнень у кіберпросторі, а Росія теж репрезентує успішнішу тактику комунікаційного розвитку у релігійному й політичному WWW.

Сучасний світ може бути представлений як постбіполярний і мультиполярний, однак в українському випадку він, як і раніше, є переважною мірою біполярним. Саме вплив США та Росії багато в чому детермінує і актуалізує українську історичну, соціальну, релігійну та політичну думку, і через те стратегічні аспекти взаємин цих полюсів постають виключно важливими для України. Виходячи із соціально-філософського дискурсу сучасності, можна сказати, що Америка і Росія в українській історії постають як два архетипи, дві моделі, два модуси, два алгоритми розвитку та самоідентифікації України, у зв'язку з цим дослідницький інтерес можуть являти відносини, що склалися між двома національними сегментами розвитку Інтернету, представленими доменами .us (як і .mil та .gov) і .ru (а також .su та .рф). Вражаючими темпами розвивається й україномовний сегмент Всесвітньої

мережі Інтернет – Укрнет або Уанет (домени.ua та .укр). У глобалізованому і віртуалізованому світі він значно може впливати на соціально-філософську і релігійно-політичну позицію українських користувачів аж до Інтернет-революцій (на зразок суспільно-мережевого зимово-весняного «панарабського пробудження» у країнах Близького Сходу і Північної Африки у 2010-2011 рр.).

Стосовно українського сегменту WWW Укрнету можна констатувати, що Україна ще не репрезентує себе з тією ж інтенсивністю, як США та РФ: кількість українських сайтів, читабельних за межами Укрнету, мінімальна. Однак Україна як суб'єкт інформаційного процесу у перспективі може досягти значно більшої виразності своїх інтересів (від цінностей релігійної свободи до національної ідеї) у кіберпросторі.

Актуальність цього дослідження у соціальній філософії полягає в експлікації соціально прогнозованих ситуацій стосовно інформаційної сфери, розвитку категорійного апарату та концептуальних уявлень про інформаційне суспільство, а також у поглибленні уявлень про взаємозв'язок таких соціальних явищ, як релігія і політика, зокрема у США та Росії, які нині здійснюють значний вплив на політичне та релігійне життя в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційної роботи пов'язаний із темою дослідження кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова «Принципи організації та тенденції розвитку вищої освіти у XXI ст.» (рішення Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова від 22 грудня 2006 р., протокол № 5). Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол № 4 від 29 листопада 2012 р.).

Ступінь розробленості теми. Українська соціально-філософська та релігієзнавча наука останні двадцять років величезну увагу приділяє дослідженню питань, пов'язаних із проблематикою державно-церковних відносин, юридичним забезпеченням свободи совісті, тенденціями глобалізації й американізації релігії, комунікаційними аспектами релігії та політики. Разом з тим, існує потреба у компаративному дослідженні, яке мало б своїм предметом інтеракцію релігії і політики в онлайн-овому середовищі.

Базовими для цього дослідження стали роботи теоретико-методологічного характеру таких українських філософів, як В.Андрущенко, В.Бех, А.Бичко, І.Бичко, В.Вашкевич, В.Воронкова, Е.Герасимова, С.Куцепал, М.Лукашевич, В.Муляр, М.Попович, С.Кримський, В.Ребало, В.Савельєв, В.Таран, В.Халамендик та вітчизняних релігієзнавців, серед яких

Б.Андрусин, В.Бондаренко, В.Докаш, В.Єленський, С.Здіорук, А.Колодний, О.Саган, Л.Филипович, М.Черенков, О.Шуба та ін.

Тематикою впливу релігії на соціально-політичне життя в офлайн та онлайн займалися різні дослідники, серед яких А.Аппадурі, З.Бжезинський, Ж.Бодрійяр, С.Брюс, А.Вассоевич, О.Гакслі, Е.Гансон, С.Гантінгтон, Г.Джемаль, О.Дугін, М.Епштейн, Ф.Закарія, К.Кааріайнен, С.Кара-Мурза, Г.Кіссінджер, О.Малашенко, М.Медоуз, Г.Мирний, Р.Мухаметов, Дж.Несбіт, Д.Норд, А.Палакен, О.Панарін, О.Піменов, Т.Роззак, Є.Сатановський, Р.Силантьєв, А.Тойнбі, Т.Фрідман, Д.Фурман, В.Шнірельман, К.Шульц.

Комунікаційний підхід до суспільства, концепцій теоретиків інформаційного суспільства Р.Арона, Д.Белла, З.Бжезинського, Дж.Гелбрейта, Г.Кана, М.Кастельса, М.Маклюєна, Й.Масуди, У.Ростоу, Е.Тоффлера тощо сприяли розкриттю сутнісних характеристик віртуалізації релігійних та політичних відносин. Також було залучено концепцію Е.Мартинюка про конвергентні процеси сучасного релігійного життя, що обґрунтувала необхідність вивчення віртуалізації як однієї з найважливіших тенденцій у розвитку суспільства, зокрема в релігії та політиці.

Проблематика розвитку інфокомунікаційних технологій та трансформації соціальної активності в онлайн сферу стала темою багатьох досліджень, зокрема таких авторів, як З.Бжезинський, К.Боулдінг, У.Дайзард, Р.Дарендорф, А.Етціоні. Критична традиція аналізу інформації і засобів масової комунікації знайшла своє вираження в роботах американського соціолога Ч.Міллза. Проблематика культури і масової комунікації посіла чільне місце в працях теоретиків Франкфуртської школи: Т.Адорно, М.Горкхаймер, Г.Маркузе.

Електронно-цифрове інформаційне суспільство з соціальної точки зору досліджували Д.Белл, У.Дайзард, Р.Дарендорф, П.Друкер, В.Іноземцев, М.Кастельс, М.Маклюєн, Й.Масуда, В.Степін, Е.Тоффлер, А.Турен. Соціокультурний аналіз віртуальної реальності і віртуальних спільнот можна знайти у роботах С.Жижєка, Д.Іванова, М.Носова, Х.Рейнгольда, С.Хоружого та ін.

Ті чи інші аспекти зазначеної проблематики досліджували також Дж.Андерсон, К.Армстронг, Л.Арц, М.Бабаєв, Х.Бройер, Г.Бунт, С.Вилкокс, В.Генісаретська, М.Гопін, Т.Грачова, Ю.Давидов, В.Данилов, Т.Джелен, Дж.Діжуліо, Е.Діонн, Д.Ейкельман, М.Заяні, А.Зурхер, Д.Івлетшин, П.Ільченков, Й.Камаліпоур, О.Капітонов, Н.Карр, Р.Кесслер, О.Кільдошов, О.Кондратьєв, В.Кононов, Б.Крім, К.Лонглі, Р.Лункін, В.Малявін, С.Мінін, М.Назаров, В.Орлова, М.Песоцький, У.Пітерс, М.Прайс, В.Рінік, Д.Робб, І.Роднянська, Р.Розофф, Дж.Роч, Е.Саїд, Н.Сакр, В.Силенко,

А.Сібгатулін, Б.Сін, Ю.Сошин, А.Среберні-Мухамалі, Д.Д'Суза, В.Сурін, Е.Тодд, С.Ульф, Г.Уорд, І.Шамір та ін.

Мета і завдання дисертаційного дослідження. З огляду на актуальність та недостатню дослідженість теми, метою дисертаційної роботи є синтезування, системне експлікування та концептуалізація релігійних і політичних взаємовідносин у США та РФ у їхньому реальному та віртуальному вимірі. За допомогою отриманих результатів визначається механізм функціонування дигітальної реальності у сфері і політики у зазначених країнах.

Для досягнення цієї мети потрібно було вирішити такі **завдання**:

- здійснити концептуалізацію ідей інформаційного суспільства, розкрити механізм формування віртуалізації як конвергентного процесу сучасного релігійного життя, а також виявити та дослідити особливості взаємозв'язку релігії і політики на прикладі впливових конфесій у США та РФ;
- визначити роль протестантизму як найчисельнішої і найвпливовішої релігії в суспільно-політичному житті США і його high-tech-проекцію (high-tech – «високі технології»);
- показати домінуюче становище Російської православної церкви в політичному житті РФ, описати його електронну версію;
- здійснити порівняльний аналіз місця ролі католицизму в політичному просторі США та РФ, зафіксувати його онлайн-версію сегмент у цих країнах;
- відобразити політичні прояви ісламу в США та РФ, зокрема в дигітальній проекції;
- розглянути політичні аспекти іудаїзму у США і РФ, експлікувати його маніфестації у кіберпросторі;
- виявити особливості становища та функціонування релігійних меншин і нових релігій у США та РФ, розкрити специфіку їхньої дигіталізації;
- проаналізувати ідеї месіанізму у релігійно-політичному житті США і РФ у реальному та віртуальному режимі.

Об'єкт дисертаційного дослідження – суспільний феномен віртуалізації релігії і політики.

Предметом дисертаційної роботи є віртуальне відтворення релігійно-політичних відносин у США та Росії.

Методологія і методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дисертаційного дослідження склали загальноновизнані принципи соціальної філософії та релігієзнавства: світоглядного і методологічного плюралізму, неупередженості та гуманізму, компаративності та незаангажованості, ідеологічного і релігійного різноманіття, толерантності та позаконфесійності, світськості і міжконфесійного діалогу.

У дослідженні були використані методи конкретно-історичного аналізу та міждисциплінарного синтезу, індукції і дедукції, соціологічні методи аналізу емпіричних даних, зокрема, контент-аналіз та метод включеного спостереження і теоретико-журналістська методологія як база проведення кількісних і якісних досліджень ЗМІ. Із конкретно-наукових методів було використано проблемно-хронологічний, системно-структурний і критичний аналіз філософських і релігієзнавчих джерел, суспільно-феноменологічного аналізу та візуальної антропології. У дисертації застосовані концептуально-дискурсний, системно-хронологічний та проблемно-конфесійний підходи до наукового осмислення явищ і подій релігійного та політичного життя.

Численність лакун, білих плям і недостатня розробленість релігійно-політичної тематики в ХХІ ст. у реальному та віртуальному просторі загалом зумовили мультикультуралістський методологічний підхід цієї роботи на межі наукових дискурсів і на перехресті наук, а також синергетичну її парадигму, коли проблема, об'єкт та предмет знаходяться у стані невизначеності. High-tech постають викликом філософській і релігієзнавчій науці ХХІ ст., зумовлюючи появу нових методів наукового дослідження.

Дослідження віртуалізації релігії і політики спиралося на низку методів, вироблених класичною, некласичною та постнекласичною філософією: екзистенційно-трансцендентально-психоаналітичний і метод релігійно-філософської компаративістики, проблематизації та концептуалізації релігійно-філософського матеріалу, контекстуальний і інтерпретаційний, інформаційний та міфологічний, ретроспективний і технофутурологічний. Оскільки вплив віртуального простору на релігійне та політичне життя зростає експотенційно, теоретико-методологічною базою філософського дослідження Інтернету є положення технократично і раціоналістично орієнтованих теорій комунікативної дії, постіндустріального, інформаційного, мережного суспільства та концептуальні побудови антитехнократично і постнекласично налаштованого постмодернізму.

На етапі інтернет-пошуку застосовувалися методи наукової евристики, аналізу та синтезу, порівняльний, описовий, систематизації, класифікації і критики джерел. Метод віртуальних польових досліджень включав безпосереднє спостереження мультимедійної фіксації й експлікацію досліджуваної тематики в онлайн-енциклопедіях та віртуальних світах, блогах і форумах, комп'ютерних іграх та флешмобі, кінематографі і мультиплікації, вірусах та спамі тощо.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що у ньому вперше в українській філософській науці здійснено комплексне дослідження суспільної проблеми – концептуалізації ідей інформаційного

суспільства та віртуалізації релігійних і політичних відносин, констатовано поживлення взаємозв'язків між релігією та політикою в США і Росії, що часом призводить до політизації релігії та клерикалізації політики. Взаємини між релігією і політикою набули нового відтворення в кібернетичних ЗМІ, вплив яких на відносини у реальному просторі сприяє закріпленню тих чи інших тенденцій та появі нових форм цих взаємин.

Наукова новизна значною мірою полягає також у введенні у філософський тезаурус ВР, що стає феноменом не тільки релігійно-політичних, а й суспільно-філософських доктринальних інспірацій, оскільки філософська традиція опису віртуального світу розроблена недостатньо. Проміжний, ламінальний характер сучасної епохи накладає свій відбиток на характер роботи, оскільки Україна знаходиться лише біля витоків розвитку комп'ютерної техніки.

Вперше:

- проаналізовано теоретичні засади віртуалізації релігії та політики у сучасній соціальній філософії, охарактеризовано основні соціально-філософські концепції, що відображають розуміння соціальної природи цих двох феноменів сучасного інформаційного суспільства. На прикладі компаративного аналізу релігії і політики в реальному і віртуальному просторі сучасного соціуму, показана подальша можливість насичення соціально-філософським змістом усіх конвергентних процесів;
- відзначено розширення загальноприйнятих методик типологічного аналізу з урахуванням особливостей нового медіа-середовища, осмислення місця і ролі Інтернету в процесі взаємопроникнення і взаємовпливу релігії і політики. Звернено увагу на взаємодію релігії і політики (оффлайн та онлайн) як теоретичну модель, крізь призму якої можна розглядати аналогічні процеси, що відбуваються в соціальній сфері інших країн;
- досліджено high-tech-проекцію протестантизму, який відіграє провідну роль у сучасному американському суспільстві. Показано, що у США відбувається процес американізації і протестантизації релігії, а протестантизм та неопротестантизм у глобальному масштабі традиційно асоціюється з американською зовнішньою політикою і часом сприймається як релігійна версія американського месіанізму. Доведено, що американський протестантизм є одним з лідерів застосування Інтернету у процесі церковного життя, що інноваційно та креативно підходить до необхідності освоєння мультимедійних ресурсів;
- охарактеризовано становище та електронну версію православ'я у РФ, істотною рисою якого є тісна церковно-державна і релігійно-політична

взаємодія, а також певне зближення конфесійного й етнічного (православного й великоруського) чинників. Показано, що серед політичних виявів російського православ'я є антиамериканізм та антипротестантизм, релігійна і політична ксенофобія, православний антиглобалізм та комунізм. Російська православна церква (РПЦ) поступово освоює кіберпростір, приділяючи йому все більше уваги й усвідомлюючи його як чинник підтримання іміджу Церкви й активізації її місіонерських інтенцій.

Уточнено:

- прояви онлайн-ового сегменту католицизму у політичному просторі США та РФ. Доведено, що католицизм постає важливим чинником глобального й американського релігійного і політичного пейзажу та, незважаючи на його космополітизм, здатний піддаватися американізації. Обґрунтовано, що для Росії традиційно властивою є критична перцепція щодо католицької церкви, яка маркована конспірологічними теоріями та негативними міфологемами й ідеологемами. Показано, що у Глобальному павутинні католики виявляють високу активність і слідом за представниками нових релігійних рухів (НРР) та протестантами включаються у конструювання релігійного мультимедійного простору і цифрової місіології. Характерно, що ватиканські католицькі сайти домінують у Всесвітній мережі Інтернет за багатьма показниками над американськими та російськими версіями мережного католицизму.
- особливості політичних виявів ісламу у США та РФ, зокрема в дигітальній проекції. Показано, що іслам є однією з характеристик сучасного соціуму, його перцепцію аберовано трагічними подіями у США 11 вересня 2001 р., війнами на Північному Кавказі й медійним тиражуванням «мусульманського» фанатизму, екстремізму і тероризму особами, які виступають від імені ісламу. Здійснюється американізація та русифікація ісламу. Його роль у політичному житті США і РФ нерідко показується в контексті інтерпретацій, трактувань та алюзій концепції «конфлікту цивілізацій» С.Гантінгтона. Мультимедійний простір також подекуди сприяє формуванню негативного суспільно-динамічного стереотипу сприйняття ісламу як войовничої релігії, індукує припущення, начебто багато проявів «джихаду» є феноменами інформаційного, електронного і фантомного характеру, у виникненні та існуванні яких роль high-tech є вирішальною;
- специфікувасмин іудаїзму та політики у США і РФ, їх відтворення у кіберпросторі. Сприйняття іудаїзму здійснюється як у позитивних, так і в критичних конотаціях, що часом доходять до його демонізації. Явище антиіудаїзму може поставати у вигляді протестантської й особливо

православної версії: єврейський чинник і єврейське лобі стають популярними темами обговорень та суспільних оцінок в обох країнах. Цифрові технології в Ізраїлі є одними з найрозвиненіших у світі, проте іудейський онлайн-простір (як і офлайн-простір) маркується переважними проявами антисемітизму, антиїудаїзму й антиізраїлізму. Феномен кіберконфліктів і кібервійн між єврейськими спецслужбами та їхніми прихильниками серед мешканців Ізраїлю й інших країн і конфронтуючими з ними хакерами носить глобальний характер. Ці контраверсійні відносини мають місце і в американському, і в російському сегментах Всесвітньої мережі Інтернет;

- своєрідність функціонування релігійних меншин та нових релігій у США і РФ, а також специфіку їхньої дигіталізації. Спостерігається критична реакція на східнорелігійні положення у середовищі як американських, так і російських вірян, що представляють традиційні релігії. У США ставлення до НРР найчастіше афілійоване як до іманентного чинника національного релігійного життя, тоді як у РФ – традиційно фобійне й алармічне, що набуло закріплення й на законодавчому рівні. Історичну експлікацію, згідно з якою міноритарні спільноти фактично були першими, хто розпочав застосовувати кіберпростір у релігійних цілях, їхні веб-сайти й інтернет-портали відрізнялися високими характеристиками й релігійною мультифункціональністю, що свідчить про активність їхніх місіонерських інтенцій. У американському та російському сегментах кіберпростору існують також власне онлайн-релігійні рухи, Інтернет- та віртуальні релігії. У російському сегменті здійснюється кіберпротистояння з представниками й інформаційною продукцією НРР, що може сприйматись як віртуальний вияв релігійної ксенофобії (онлайн-антикультизм).

Подальший розвиток отримали:

- положення про наявність ідей месіанізму у релігійно-політичному житті США та РФ у реальному і віртуальному режимі. Феномен месіанізму характеризується різноманітним виміром - філософський, релігійний, політичний та міфологічний;
- теза, щодо сприйняття прихильників месіанізму Америки ролі їхньої країни як сакральної, якій належить місія міжнародного врегулювання і роль арбітра у глобальних релігійних процесах;
- констатування російського месіанізму найчастіше як оборонного (глобофобія, американофобія) та негативного (антипротестантизм, антикультизм) носить другорядний та опосередкований характер порівняно з американським;

- маніфестація біполярної роздрібненості кіберпростору (Америка як переможниця у Холодній війні та фундатор Інтернету).

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів. Теоретична цінність дисертаційної роботи полягає у тому, що вона може збагатити арсенал української філософської, релігієзнавчої та політичної науки. Дисертація продовжує розпочаті українськими науковцями дослідження проблем становлення інформаційного суспільства й технокомунікаційних аспектів, зокрема у сфері взаємозв'язку релігії та політики. Матеріали і висновки дослідження можуть бути використані при підготовці дисертаційних та монографічних робіт, навчальних посібників і методичних рекомендацій з філософії, релігієзнавства, політології, соціології для розробки базових та елективних курсів з філософії релігії.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів як у дослідницькій діяльності для розв'язання актуальних проблем у галузі філософії, релігієзнавства, політології, оцінки ролі та місця ІТ, так і в управлінській практиці. Результати роботи можуть сприяти формуванню нових підходів та категорій сучасної соціальної філософії та релігієзнавства, як теоретико-методологічні засади і моделі у процесі проведення досліджень гуманітарного та соціального профілю з цієї проблематики, стати складовою частиною наукових розробок, необхідних для формування державно-церковної політики стосовно інтеграції України у єдиний світовий інформаційний простір.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї та теоретичні положення роботи доповідалися на міжнародних та національних конференціях: навчальний курс «Міжнародні відносини» за програмою технічного співробітництва між Україною та Індією ІТЕС (Гайдарабад, Індія, 2005), Літня Богословська школа Біблійно-богословського інституту св. апостола Андрія (Москва, РФ, 2006), Літній Інститут богослов'я та науки Біблійно-богословського інституту св. апостола Андрія (Москва, РФ, 2007), Міжнародна наукова Інтернет-конференція «Людина-релігія-Інтернет» (Москва, РФ, 2007), Міжнародна наукова конференція «П'яті Торчиновські читання» (Санкт-Петербург, РФ, 2008), IV Міжнародна конференція «Росія і сучасний світ: проблеми політичного розвитку» (Москва, РФ, 2008), XI Молодіжна конференція «Шлях Сходу. Суспільство, політика, релігія» (Санкт-Петербург, РФ, 2008), XVIII Міжнародна конференція «Історія релігій в Україні» (Львів, 2007), VII Міжнародна молодіжна релігієзнавча літня школа з ісламу (Київ-Сімферополь, 2008), Всеукраїнська інтернет-конференція «Інформаційне суспільство і нові виміри культури» (Острогор, 2010), Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми втілення свободи совісті в діяльності національно-

релігійних меншин в сучасній Україні» (Одеса, 2010), VIII щорічна конференція МДУ імені М.В.Ломоносова «Релігія і медіа» (Москва, РФ, 2010), Міжнародна молодіжна релігієзнавча школа з юдаїки (Київ-Умань, 2010), Міжнародна науково-практична конференція «Молодь та релігія у сучасному світі» (Астана, Казахстан, 2010), Міжнародна наукова конференція CRC «Релігійна географія, символічний ландшафт та релігійні рухи» (Будапешт, Угорщина, 2010), Міжнародна наукова конференція «Гуманітарно-наукове знання: становлення парадигми» (Чернівці, 2011), Всеросійська науково-практична конференція «Культурологічні читання-2012» (Скатеринбург, РФ, 2012 р.), XI Міжнародна молодіжна релігієзнавча літня школа з вайшнавизму (Київ-Дніпропетровськ-Донецьк, 2012), II Міжнародна науково-теоретична конференція «Актуальні проблеми розвитку світової філософії» (Астана, Казахстан, 2013), XV міжнародна науково-практична конференція «Інтелектуальний потенціал вузів - на розвиток далекосхідного регіону Росії та країн АТР» (Владивосток (Росія) - Пекін (КНР) - Дечжоу (КНР), 2013), Міжнародна науково-теоретична конференція «Толерантність міжконфесійних відносин як умова стабільного розвитку України» (Запоріжжя, 2013), Міжнародна науково-практична конференція «Колізії культури в інформаційному суспільстві» (Скатеринбург, РФ, 2014), II Міжнародний форум «Пріоритет культури в освіті та науці» (Скатеринбург, РФ, 2014)тощо (загалом – понад 50).

Публікації. Основні наукові здобутки дисертаційної роботи знайшли відображення в 40 наукових працях, серед яких: 1 одноосібна монографія, 21 стаття у фахових наукових виданнях України та іноземних наукових виданнях, 18 статей в інших науково-методичних фахових збірниках та журналах.

Кандидатська дисертація «Політичний глобалізаційний процес: динаміка соціокультурного розвитку» (спеціальність 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку) була захищена у 2004 р., її матеріали у тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура дисертації зумовлена специфікою предмета, логікою розкриття теми та її метою і завданнями. Вона складається із вступу, восьми розділів, висновків, списку використаних джерел (660 позицій), глосарія і списку скорочень. Загальний обсяг дисертації складає 403 сторінки, з них основна частина - 338 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано вибір теми дисертаційного дослідження, її актуальність, значущість, сформульовано мету та завдання роботи,

характеризується стан наукової розробки теми, джерельна, методологічна і методична база, визначено наукову новизну, теоретичне та практичне значення її результатів.

У першому розділі «ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВІРТУАЛІЗАЦІЇ РЕЛІГІЇ ТА ПОЛІТИКИ У СУЧАСНІЙ СОЦІАЛЬНІЙ ФІЛОСОФІЇ» розкривається зміст офлайнної і онлайнної проєкцій релігійно-політичних відносин та констатується факт, що роль Інтернету у житті сучасного суспільства, як і в повсякденній діяльності окремої людини, дуже значна. Її інтенсивний розвиток привертає увагу до Глобального павутиння як до соціального явища і дозволяє аналізувати його як чинник структурних перетворень у релігії, політиці, науці, культурі, мистецтві тощо.

У підрозділі 1.1. «Концептуалізація ідей інформаційного суспільства в релігійному і політичному контексті» зазначається, що загальна динаміка поширення інтернет-технологій не має аналогів, насамперед через їхній глобальний характер і темпи розвитку. Відмітною рисою Інтернету є те, що він максимально втілює у собі інтерактивний характер сучасних ІТ. Масштабніший вплив інформаційного компонента, що міститься в мережі Інтернет, на соціум загалом і на особистість зокрема, можливий лише за умови вільного доступу інтернет-користувачів до активної участі в інформаційних потоках, а в деяких випадках навіть створення відповідного інформаційного простору за власними бажаннями й інтересами.

Становлення інформаційного суспільства виявляє себе у формі віртуалізації як конвергентного процесу у сучасному релігійному житті. Процес інформатизації тісно пов'язаний із масовим упровадженням новітніх інфокомунікаційних технологій, зокрема, комп'ютерних мереж не тільки у професійній діяльності, а й у повсякденному житті, дає підстави констатувати віртуалізацію практично усіх суспільних сфер. Включення у глобальну комп'ютерну мережу базових соціальних інститутів і ріст кількості персональних комп'ютерів також дозволяють констатувати істотний вплив віртуалізації на діяльність сучасного суспільства. Вона сприяє появі нового виду реальності – віртуальної, яку на сучасному етапі розвитку цивілізації в основному отожднюють зі сферами використання комп'ютерів.

У підрозділі 1.2. «Віртуалізація як конвергентний процес сучасного релігійного життя: на прикладі США та Росії» відзначається, що подібно тому, як прихильники теорій «інформаційного суспільства» постають технофільськи і технофобськи орієнтованими, так і пересічні користувачі сприймають кіберпростір у досить амбівалентних конотаціях – від оптимістичних до песимістичних, від обоюноуючих до демонізууючих, а Інтернет уподібнюється знаряддю ангелів та демонів, божественних і інфернальних сил, раю та пекла.

Релігійний Інтернет розвивається досить інтенсивно: конструюється комп'ютерна мова, поширюється феномен флешмобу, а Всесвітня мережа подекуди сприймається як архетип і модель ноосфери. Також очевидні онлайніві проєкції американізації у вигляді голівудизації, диснейлендизації та симпсонізації.

Філософія релігії і філософія політики насичуються медійністю, письмовий текст, зображення, аудіо- або ж відеоряд, що включає документальний кінематограф, електронні джерела, онлайніві артефакти. Мережна філософія/філософія ВР стає субдисципліною філософської науки. Зростання ролі медіа-структур та ЗМІ детермінує актуалізацію системи мобільного глобального геопозиціонування і комунікаційний менеджмент державної влади. Настає період безпосереднього включення віртуалізації у загальний контекст філософських досліджень. Одним з актуальних аспектів цих досліджень і є релігійні та політичні відносини у віртуальному просторі. До того ж, сучасний тренд віртуалізації може змінювати усталені уявлення про життя, смерть, Бога, вічність, а також пропагувати досягнення безсмертя технічними засобами.

У другому розділі «ПРОТЕСТАНТИЗМ І ПОЛІТИКА У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ» розглядається релігійна та політична архітектоніка в Америці в реальному і віртуальному просторі.

У підрозділі 2.1. «Протестантизм: форми впливу на соціально-політичне життя США» зазначається, що суспільним феноменом сучасності постає виникнення понять «політична теологія», «політичний евангелізм», «політична христологія» тощо, відбувається постмодерністське повернення теолого-політичної тематики, поживавлення імперського духу в США на основі теології заміщення (американці як євреї, Америка як Сіон Нового світу) та одночасне приростання громадами і посилення впливу протестантизму на публічній арені.

У консервативному російському сприйнятті протестанти й їхні міжнародні місії асоціюються з впливом західних держав-конкурентів (насамперед США), капіталізмом, лібералізмом, глобалізмом та експортом демократії, експансією Заходу, презумпцією американізму, Білим домом. Евангелізнабуває значного поширення у різних регіонах Земної кулі. Демократичні основи протестантського віровчення дозволяють йому завойовувати послідовників, зокрема в країнах Латинської Америки, Африки і Південно-Східної Азії завдяки створенню паралельного християнського соціуму, що має трастову структуру. Це сприяє успішному розвитку дрібного та середнього бізнесу, а основні положення соціальної доктрини евангелістів,

засновані на буквальній інтерпретації Священного Писання, багато в чому збігаються з політичними засадами лібералізму республіканського типу.

У підрозділі 2.2. «Дигітальна проекція американського протестантизму» обґрунтовується, що одними з тих, хто найактивніше використовує Інтернет з конфесійною метою, є протестанти. Процес зростання ролі high-tech має місце у протестантському служінні, місіонерстві (евангелізації). Тематика протестантизму властива для кіберпростору загалом, протестанти, будучи резидентами Всесвітньої мережі, застосовують її в апологетичних цілях; комп'ютерна мережа постає і як спосіб централізації релігійного та церковного життя, і як можливість для автономізації носіїв релігії на всіх рівнях.

Реалії протестантського буття в Америці майже нерозривно пов'язані з використанням мультимедійних інфокомунікаційних технологій, оскільки вони тісно пов'язані з багатьма аспектами життєдіяльності релігійних співтовариств, а релігійна соціалізація та релігійна самоідентифікація нині значною мірою здійснюються за допомогою Інтернету. Протестантизм є активним, успішним та креативним у справі освоєння ІТ у релігійних цілях. В американському сегменті кіберпростору наявні ресурси, присвячені релігійній американістиці й американському месіанізму, релігійній свободі та міжконфесійним альянсам, Першій поправці до Конституції та моніторингу релігійно-політичної ситуації у США, моралі і соціальній справедливості тощо. Здійснюється процес приватизації та спіритуалізації ВР, зростає мережа молитовних консультацій. США розширюють функціональність релігійних онлайн-сервісів, практику сповіді та причастя через Інтернет, що викликає критику консервативно налаштованих громад. У американських протестантів спостерігається розмаїття мережних проєктів, включаючи й мережні богослужіння.

Третій розділ «ПРАВОСЛАВ'Я У СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ» присвячений компаративістському зіставленню реальної та віртуальної проекції прояву православ'я у соціально-політичному житті Росії.

У підрозділі 3.1. «Соціальний взаємозв'язок православ'я та політики у РФ» зазначається, що для Росії властиві зближення і навіть певний симбіоз церкви з державою та політичним істеблішментом. Зокрема, має місце широке використання інструментів православ'я для зміцнення держави, етнополітизація масового образу віри та церкви на тлі загальної деполітизації населення, зближення масового православ'я з ксенофобськими установками, ізоляціоністськими та автаркійними настроями (російської винятковості, «особливого шляху» тощо), фактичне злиття для значної частини російського населення семантики «православного» та «російського», ослаблення

несумісності масових релігійних (християнських, православних) настанов з комуністичною ідеологією і публічною риторикою КПРФ, наполегливіше їхнє зрівнювання та змішування, тяжіння віруючих до комуністів як до політичної сили.

Досить виразно виявляється і міфологічний характер саморефлексії російського суспільства, що містить у собі пропагандистські релігійно-політичні концепти, зокрема, неомонархічного та неоімперського міфологічного характеру, безпосередньо пов'язані з православ'ям і православними віруючими. Сучасній Росії значною мірою властиві антиамериканізм та антипротестантизм, мають місце релігійна і політична ксенофобія, проявляє себе православний антиглобалізм, відбуваються як клерикальні, так і антиклерикальні акції. Релігійний ультранационалізм та «православний» екстремізм представляє Російський православний націонал-соціалістський рух.

У підрозділі 3.2. «Російське православ'я і його онлайн-відео сегмент» показується, що ставлення представників православної церкви до сучасних ІТ відзначається суперечливістю: з одного боку, РПЦ виступає проти анонімності в Інтернеті (лунають голоси про необхідність піддати анафемі телевізійну і комп'ютерну техніку), з іншого, засновується Православна Інтернет-академія у Сергієвому Посаді й організовується навчання кліриків основам програмування та користуванню інфокомунікаційними засобами на курсах загальнонаціональної Федерації інтернет-освіти в Москві.

Глобальне павутиння поступово стає важливим релігійним середовищем для населення РФ, хоча значній частині росіян властиве амбівалентне ставлення до позиції РПЦ у медіа-просторі, створюється релігійна мережа, що поєднує православні ресурси. У кіберпросторі поширюється інформація про православне віровчення та православне життя, призначений на 2016 р. Восьмий Всеправославний Собор, і православні інтернет-сервіси. Життєдіяльність РПЦ піддається усе більшій дигіталізації, вона явно прагне стати інноваційною церквою. В епоху утворення релігійного комунікативного поля та впливу на зовнішню політику релігійних кластерів (релігійних мігрантів, меншитарних релігійних громад і парафіан у діаспорі), у російському кіберпросторі нерідко домінують церкви, центри яких розташовані за кордоном, а зовнішні комунікації переважають над внутрішніми. Актуалізуючи історичні міфологеми, ідеологеми, фобії і комплекси (особливо у ставленні до неопротестантів та НРР), РПЦ усвідомлює значення Інтернету і вживає заходів для самоствердження у кіберпросторі.

У четвертому розділі «КАТОЛИЦИЗМ У СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ ТА

РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ» дослідницька увага зосереджується на питаннях місця та ролі католицизму у соціально-політичному житті цих країн.

У підрозділі 4.1. «Католицизм в Америці і Росії та політика Ватикану» досліджується, що католики продовжують слідувати принципам II Ватиканському собору. Католицизм посилює свій вплив у світі і постає ледве не як всесвітня конфесія, причому в США цей процес здійснюється за посередництвом латиноамериканської імміграції. Він постає широко розповсюдженою конфесією і водночас імпліцитним елементом релігійного та політичного ландшафту. Католицький чинник відіграв важливу електоральну роль на президентських і парламентських виборах, католики є найбільшою релігійною групою серед американських законодавців та конгресменів. Багато американців вважають, що католицька церква потребує реформ і має лібералізувати свою позицію щодо скасування celibату, хіротонії жінок, контрацепції, розлучень та абортів.

Росії загалом властивий антикатолицький дискурс. На відміну від США, у ній католицизм не є значущим внутрішньополітичним чинником, негативну афіліацію щодо нього символічно позначено міфологемами «уніатизму», «католицького прозелітизму» та «духовної експансії», а також уявленнями про те, начебто католицькі парії у Росії було створено під тиском Сполучених Штатів Америки.

У підрозділі 4.2. «Електронна версія католицизму у США та РФ» конститується, що у Всесвітній мережі ця церква є однією з найбільш креативних та інноваційних у своїй діяльності, що слідом за НРР та протестантами долучилася до технологічної гонки. Специфіка католицького Інтернету полягає у тому, що у кіберпросторі переважають головним чином ватиканські інтернет-ресурси, а не американські чи російські. У Римсько-Католицької церкви з'являється святий заступник Глобального павутиння Ісидор Севільський, що свідчить про вмотивоване ставлення церкви до мультимедійних технологій та констатує інспіровану поширеність інформаційно-аналітичних агентств та мережних порталів католицької спрямованості. Цифровий піар, іміджмейкінг та брендинг діяльності Римсько-Католицької церкви стають розповсюдженими явищами онлайн-простору.

Як тренди віртуалізації католицизму можна відзначити оцифрування Ватиканом історичного архіву, регуляцію кіберпростору в етичному вимірі, сприяння та підтримку Римсько-Католицькою церквою розробників програмного забезпечення для фільтрації контенту, розширення релігійної присутності у Всесвітній мережі Інтернет за допомогою електронних мас-медіа та мультимедійної продукції, використання релігійними організаціями можливостей віртуального світу та дистанційної освіти. Для Римсько-

Католицької церкви актуальною стає підготовка релігійних програмістів для протидії соціально деструктивним явищам кіберпростору (сайти самогубств, ксенофобії, екстремістської, терористичної і аморальної спрямованості), з метою зниження модусу міжрелігійного протистояння у Глобальному павутинні.

У п'ятому розділі «ІСЛАМ У СУСПІЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ» вивчається політична проєкція ісламу і його репрезентація як політичного чинника у цих країнах.

У підрозділі 5.1. «Соціально-політичні вияви ісламу в США та РФ» маніфестується, що для ісламської релігії характерними є націоналізація та етнізація: іслам у США піддається американізації, тоді як у РФ він русифікується. Трагічні події 11 вересня 2001 р. в Америці та затяжні чеченські війни у Росії спричинили те, що ісламознавчий дискурс значною мірою підміняється ісламофобським, іслам сприймається крізь призму глобальних виявів релігійного фанатизму. Ісламофобія властива населенню як Америки, так і Росії, вона присутня в американських та російських ЗМІ. Конфлікт США і РФ з ісламом виявляється, зокрема стосовно символіки, «битв за історію» у підручниках, де викладається заходоцентрична з мусульманської точки зору картина світу та трактування історично важливих подій. Розвиваються та концептуалізуються теорії історичної наступності між СРСР і світом ісламу.

У рамках американофобського та конспірологічного дискурсу запропонований Заходом «міф» про міжнародний тероризм виявляється «корисним» для США винаходом, що концептуально уможливило приховану боротьбу з опонуючим західному світу етосом ісламу і здійснює «героїнову атаку» на Росію. Історіософське застосування політичної теології в ісламофобському контексті обґрунтовує та легітимізує військову агресію проти ісламської цивілізації, демонізацію ісламу і навіть нанесення превентивного військового удару по країнах «вісі зла».

У підрозділі 5.2. «Іслам у США та РФ у high-tech-проєкції» іслам постає однією з найпоширеніших релігій у Всесвітній комп'ютерній мережі, особливо це стосується американського і російського сегментів кіберпростору. Американо-мусульманська ескалація конфліктогенності виявлена набагато інтенсивніше ніж російсько-мусульманська: США є основним полюсом постбіполярного світоустрою, а ісламський світ репрезентує себе своєю альтернативою СРСР, що набуває свого концептуального виявлення й у кіберпросторі.

У підрозділі робиться висновок про вплив «віртуального ісламу» на «реальний» (наприклад, «карикатурний» і частково «цитатний» конфлікти

2005-2006 рр.) та про те, що «віртуальний іслам» відрізняється від традиційного (принаймні, за місцем його панування), будучи аберованийий негативними конотаціями, стереотипами і міфологемами. Медіа-спільноті нав'язується підміна або заміщення ісламського дискурсу дискурсом кіберджихаду, кіберекстремізму та навіть кібертероризму. ТВ- та радіопроеграми, впродовж десятка років мусуючи інформацію про «ісламську загрозу», поступово впроваджують у свідомість пересічного громадянина думку про єдність обох складових цього поняття. Упередженість до прихильників Аллаха спричинює вибірковість ракурсів та перекручування візуальних образів в американських і російських мультимедійних ресурсах: масові скупчення мусульман подаються як лиховісна стихія, що несе у собі потенційну загрозу. У зв'язку з цим багатомільйонна телеаудиторія вже призвичаїлася до думки про органічний зв'язок духовної традиції мусульман із ідеологією тероризму. У середовищі експертів теж стверджується, що про міжнародний тероризм є явищем, можливим саме внаслідок появи та розповсюдження high-tech, глобальних світових ЗМІ, безпрецедентного розвитку сучасних засобів зв'язку й Інтернету.

У шостому розділі «ІУДАЇЗМ І ЙОГО СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА РОЛЬ У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ ТА РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ» досліджується міра політичної значущості іудаїзму у постбіполярній парадигмі.

У підрозділі 6.1. «Іудаїзм в Америці і Росії: суспільно-політичний вимір» зазначається, що іудейський чинник виразно присутній у політиці США та РФ, причому нерідко дискурс іудаїзму заміщують пов'язані з ним негативні конотації – антиіудаїзм, антисемітизм, антисіонізм, антиізраїлізм, нацизм, фашизм тощо. Християнський антисемітизм виявляється у конспірологічній місіології, теологічних міфологемах і політичній сотеріології, зокрема в твердженнях про те, що начебто Христос не був євреєм.

У 2008 р. істотно зросла кількість антисемітських публікацій, спрямованих проти держави Ізраїль, який, на погляд антисемітів, є головною загрозою безпеки для всього людства. Повідомлення про воснні операції, особливо операцію «Розплавлений свинець», застосовують лексеми «безвинних жертв» та «лютих карателів», стереотипи звинувачень містять у собі паралелі між Ізраїлем і гітлерівською Німеччиною, сіонізм ототожнюється з нацизмом та фашизмом, у праворадикальній пресі питання реабілітації нацизму і фашизму набувають послідовного характеру. Тематами антисемітської рефлексії, зокрема є «голокоств» та «глобалізація», уявлення про «глобальну релігію» і «конфлікт цивілізацій». У політичному житті США загальновідомий вплив єврейського чинника: калейдоскопічний спектр оцінок ролі іудаїзму в американській історіософії коливається від іудофільії до іудофобії, а американський політичний

бомонд диференціюється, зокрема й під впливом єврейського лобі. Сучасний російський іудаїзм розділяється на дві великі інституції – Конгрес єврейських релігійних організацій та об'єднань у Росії, очолюваний головним рабином Росії Адольфом Шаєвичем, і Федерацію єврейських громад Росії, що вважає головним рабином Берла Лазара, які мають між собою недружні відносини.

У підрозділі 6.2. «Іудаїзм у США та РФ і його дигіталізація» зазначається, що Ізраїль є однією із високотехнологічних країн світу, передовим у впровадженні безпроводних технологій і послуг мобільного зв'язку, центрів IT. За рейтингом фахівців у царині «високих технологій» він знаходиться на одному з перших місць у світі – тут працюють філії та підрозділи провідних міжнародних компаній, що займаються телекомунікаціями, мікроелектронікою, програмним забезпеченням тощо. Ізраїль посідає перше місце у світі за кількістю комп'ютерів на душу населення, а у переліку найбільших центрів high-tech – друге місце після славнозвісної Силіконової долини в Каліфорнії: там знаходяться багато компаній Start-up у цій сфері.

У зв'язку з цим, іудаїзм теж все інтенсивніше набуває онлайнного вираження, а програмне забезпечення й інтерфейс перекладаються на іврит. З одного боку, рабини ставляться до Інтернету суперечливо, з іншого, відбувається «кошеризація» Всесвітньої мережі, мобільному зв'язку, кредитних карток та побутової техніки. Широкого поширення у кіберпросторі набуває антисемітизм (наприклад, «лист 5000»), а рефлексія життєдіяльності американської і російської держави та її президентів нерідко здійснюється під іудаїстським та антисемітським кутом зору. Трендами іудейської політики в Інтернет-просторі є: блогінг, соціальні мережі, мультимедійні матеріали, створення розподілених мереж волонтерів на інформаційному фронті. Віртуалізація релігії як соціального феномену є досить суперечливою, як і ставлення до неї в самому іудаїзмі. В цілому ж іудаїзм до high-tech ставиться досить схвально – тож, техніка постає як усна Тора.

У сьомому розділі «РЕЛІГІЙНІ МЕНШИНИ І НОВІ РЕЛІГІЙНІ РУХИ У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ ТА РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ: СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ» досліджуються питання становища міноритарних спільнот в американському і російському соціально-політичному просторі.

У підрозділі 7.1. «Особливості функціонування та суспільно-політичногерегулювання діяльності релігійних меншин і НРР у США та РФ» зазначається, що сучасні міноритарні та східнорелігійні доктринальні атрибути і концептуальні побудови значним чином асимілюються у світогляді американців та росіян. Ситуація щодо поширення НРР у Росії найчастіше сприймається досить критично у зв'язку з американізацією як конвергентним

процесом сучасного релігійного життя і американським походженням багатьох з них. Позиція російської влади загалом характеризується «антисектантською» спрямованістю, релігієзнавчий дискурс іноді підмінюється або ж модифікується в «антисектантський». НРР нерідко зображуються як суспільний феномен американського релігійного та політичного середовища, безблагодатні та збочені сили, агенти західного впливу і підступи ЦРУ.

Наприкінці ХХ ст. закладаються основи та атрибутивні індикатори сучасного відтворення релігійно-політичних відносин в Америці та Росії. В Росії здійснюється пошук національної ідентичності, релігійної і політичної самоідентифікації. Політика стосовно релігійних меншин у США та РФ визначається на законодавчому рівні, зокрема у прийнятому Сенатом у 1998 р. Акті «Про міжнародну релігійну свободу» і Думою у 1997 р. Законі РФ «Про свободу совісті та про релігійні об'єднання». У США особливе правове регулювання діяльності НРР відсутнє, а Акт «Про міжнародну релігійну свободу» спрямовано на захист прав віруючих і підтримку меншитарних спільнот у різних країнах. У Росії подібне регулювання здійснюється Законом РФ «Про свободу совісті та про релігійні об'єднання» (1997 р.), що порівняно з законом 1990 р. звужує права релігійних меншин та посилює контроль за діяльністю «нетрадиційних» релігійних організацій. У ньому міститься визнання «особливої ролі православ'я в історії Росії», розподіл релігій на «традиційні і «нетрадиційні» та положення про необхідність тривалого функціонування (15 років) для реєстрації релігійних об'єднань.

До нових релігійних рухів у Росії застосовується і Закон РФ «Про внесення змін у статті 1 та 15 Федерального закону «Про протидію екстремістської діяльності»» (2006 р.), спрямований проти опозиційних сил, вільної преси і меншин, включаючи й релігійні. Діяльність будь-якої меншитарної організації в РФ може бути піддана експертизі, що здійснює Експертна рада з проведення державної релігієзнавчої експертизи при Міністерстві юстиції РФ – консультативного органу, утвореного відповідно до Указу Президента Російської Федерації від 13 листопада 2004 р. №1313, головою якої є «сектознавець» О.П.Дворкін.

У підрозділі 7.2. «Релігійні меншини і нові релігійні рухи у США та РФ у кіберпросторі» йдеться про те, що на відміну від оффлайну, в онлайн релігійні меншини знаходяться у відносно комфортних умовах; констатується і поява додаткових нових релігій, як, наприклад, трансгуманізму. Практично всі релігійні меншини та НРР представлені у Всесвітній мережі Інтернет: в якості ІТ вони застосовують кіберпростір, у місіонерських цілях створюючи сайти, перетинаючи кордони віртуально за допомогою електронних ЗМІ, з'являються онлайн релігійні рухи, Інтернет- та віртуальні релігії, що нараховують тисячі

прихильників. Сюди ж можна віднести й спроби створення комп'ютерного Бога, пародійні релігійні утворення Глобального павутиння.

Конструюється й єдина електронна релігія меншоритарних спільнот. Віртуалізація діяльності релігійних меншин здійснюється настільки інтенсивно, що можна стверджувати про її експонентний зріст. З розвитком мультимедійних технологій з'являється і суспільний феномен комп'ютерних та Інтернет-релігій – ці веб-парафії публікують на сайтах філософські доктрини, шукають прихильників, організують дискусії, поєднуючи теологів, учених і програмістів. Кіберпросторові назагал властива актуалізація «сектантської проблематики», подання її як «новини дня», перетворення матеріалів про «тоталітарні секти» на ударну тему у ЗМІ, радикалізація «сектантського дискурсу» як інформаційного продукту у шоу, рейтинговість яких забезпечується епатажністю матеріалів про НРР.

У восьмому розділі «ІДЕЇ МЕСІАНІЗМУ У РЕЛІГІЙНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ» висвітлюються питання міфологемної концептуалізації месіанізму в оффлайнній сфері та месіанізму у мультимедійному просторі двох країн.

У підрозділі 8.1. «Прояви месіанізму у США: основні риси» зазначається, що ідеї месіанізму у релігійно-політичному житті США та РФ мають тривалу традицію концептуального обґрунтування у філософській думці цих країн. Американське месіанство глибоко вкорінене у протестантській культурі, що споконвічно розглядає Америку як землю обітовану для гнаних у Європі протестантських деномінацій. Мільйони американців вірять у швидкий Кінець Світу, порятунок лише «наново народжених» американських християн тощо. Перед цією подією «сили зла» буцімто вторгнуться у Ізраїль, проте одержать відсіч від Америки, після чого вдячні ізраїльтяни повернуться у протестантизм та "піднесуться на небеса".

Світ переживає американський вплив, зокрема у формі американізації. З метою концептуального обґрунтування месіанського призначення США застосовуються сучасні артефакти і доктрини (макдональдизація, кока-колонізація, барбізація, диснейлендизація, голлівудизація та симпсонізація світу). При цьому ідеологічний антиамериканізм доповнюється антиамериканізмом релігійним (наприклад, у формі антипротестантизму й антикультизму). Для України актуалізація протистояння США і РФ, вибірпроамериканського або проросійського вектору розвитку – питання подальшого її існування.

У підрозділі 8.2. «Втілення месіанізму у РФ: характерні особливості» обґрунтовується положення, згідно з яким інтенції месіанізму властиві як

американській, так і російській історіософії. Нині месіанізм обох держав набуває свого втілення у кіберпросторі. У кібернетичних проекціях месіанізму цих країн є як загальне, так і особливе.

Загальним є те, що з цією метою застосовуються практично всі можливості Інтернету (кінематограф, мультиплікація, блоги, сайти, віртуальні світи, відео- та геокартографічні сервіси, е-енциклопедії, комп'ютерні ігри, віруси, спам, флешмоб тощо). Особливе виявляється у значному антимесіанському русі, причому американофобія поширена значно більше, ніж русофобія, ймовірно, через те, що у постбіполярному світі Америка посідає центральне та переважаюче місце. Месіанізм РФ у кіберпросторі (діяльність патріотичних хакерів-путіністів) через свою меншу представленість і меншу затребуваність (в сенсі мови та в сенсі виразності) носить вочевидь вторинний характер порівняно з месіанізмом США.

У висновках підведені підсумки дисертаційного дослідження, які можна звести до таких.

1. Проведене соціально-філософське дослідження релігійних та політичних відносин у США і РФ за матеріалами оффлайн та онлайн свідчить, що взаємозв'язок релігії та політики існував у різні періоди світової історії. В різні часи в різних країнах він мав свої особливості. Цей зв'язок має нині особливі вияви у Сполучених Штатах Америки і Російській Федерації, де роль політики у релігійному житті цих країн у реальному та віртуальному просторі є значною. В Америці політика у сфері релігії найбільш виразно і знаково здійснюється в сфері протестантизму та католицизму, тоді як у Росії православ'я й ісламу, що дає підстави констатувати: ці конфесії є найвпливовішими у зазначених країнах і з погляду політики.

Резонанс зовнішньополітичної діяльності США і РФ є виразним: незважаючи на епоху постбіполярного світу, лідери Америки і Росії нерідко постають суб'єктами світового не тільки політичного, а й релігійного життя. Через глобальний масштаб діяльності глав цих держав, їхня оцінка найчастіше характеризується полярними конотаціями (героїзація/дегероїзація, сакралізація/десакралізація, обожнювання/демонізація). Порівняно з Росією, США репрезентують себе на порядок релігійнішою державою, демонстрація релігійності Дж.Бушем свого часу була набагато інтенсивнішою, ніж у В.Путіна. Вплив релігійного чинника на політику Америки і Росії є настільки істотним, що можна констатувати про наявність тенденцій клерикалізації політичного та політизації релігійного життя в цих країнах.

В обох державах спостерігається також посилення впливу політики на релігію. Якщо у США цей вплив ніколи не був слабким і посилювався під впливом боротьби з тероризмом, основними представниками якого у світі

вважалися особи, які ідентифікують себе мусульманами, то у Росії цей вплив зростає здебільшого у зв'язку з лобіюванням політикумом ідеології православ'я, яке в історії практично завжди виступало на боці влади.

Значна частина подій, що відбуваються у сфері релігійно-політичних взаємин, знаходять своє відображення в Глобальному павутинні. Цей процес інтенсивніше протікає в США, де набагато раніше розпочалася віртуалізація та дигіталізація релігійних і політичних відносин. Досить інтенсивно він відбувається і в Росії, яка останнім часом значно активізувалася в освоєнні кіберпростору й Інтернет-ресурсів.

Підвищення ролі Всесвітньої мережі Інтернет і інтенсифікація її використання, зокрема в релігійно-політичному житті США і РФ, уможливають виокремлення її онлайн-виміру і піддання науковому аналізу. Інтернет стає значущим чинником як релігійного (міжрелігійний діалог, віртуальна активність офлайн- і особливо онлайн-культурних установ, модифікація культури), так і політичного життя (PR, іміджологія, брендинг, інформаційно-психологічні і хакерські війни).

Кіберпростір має релігійний сегмент, що неухильно розвивається: у ньому знаходять нішу практично усі існуючі в офлайн-релігії, конфесії та деномінації. Віртуалізація релігії верифікує себе як порівняно новий тип її існування, релігійний і політичний Інтернет набуває широкого розповсюдження, з огляду на екстериторіальний, трансграничний, наднаціональний характер Глобального павутиння. Інформаційна технофутурологія постає невід'ємним супутником релігійного та політичного ландшафту, флешмоб сприймається як чинник віртуалізації релігійного і політичного сегментів соціального життя.

Віртуалізація релігії (як і відображення цього процесу у політичній сфері) сприймається досить амбівалентно: від надій на глобальну демократичну Інтернет-революцію та досягнуту завдяки політичним медіа і технологіям релігійну свободу до комп'ютерного ескапізму, технологічного тоталітаризму «єдиної релігії». Мають місце релігійна та політична медіа-концептуалізація, філософія та теологія інформаційних технологій, ліберальні і консервативні дискурси алібізації та стигматизації high-tech.

2. Незважаючи на задекларований світський характер американської держави та презумпцію релігійної свободи, релігія у США є «плоттю і кров'ю» державної системи та політичного устрою. Хоча американське суспільство загалом є поліконфесійним, поширення і вплив різних релігій є неоднаковим. Домінуючою конфесією в ньому постає протестантизм.

Через високий ступінь кібернетизації американського інтернет-простору протестантський чинник постає досить значущим явищем (мережне місіонерство, радіо- і телеєвангелізм, е-церква та ін.).

Глобальний вплив американського протестантизму у Всесвітньому кіберпросторі сприймався, зокрема у контексті політики Дж.Буша стосовно релігії, який є «двічінародженим» протестантом. Загалом, протестантизм США домінує у всіх сегментах американського Інтернету (блогосфера, віртуальні світи, е-енциклопедії, мережні віруси та спам, соціальні мережі, комп'ютерні ігри, кінематографія тощо), захищаючи основні американські (протестантські) цінності, зокрема релігійні і політичні.

3. У Росії статус домінуючої релігії має православ'я. Певне зближення РПЦ та державної сфери постає досить очевидним. У Росії, як і в Америці, стаються конфлікти на ґрунті політкоректності та набуває поширення протест атеїстів, агностиків проти втручання церкви у справи держави. Як у США, у РФ має місце певна сакралізація історії, хоча і набагато інтенсивніша, зустрічаються і політико-міфологічні сюжети, зокрема американофобського, глобофобського й антипротестантського спрямування.

Подібно до того, як в Америці відбувалися протести проти втручання Дж.Буша як консервативного протестанта у наукові дослідження, у Росії вживаються заходи проти впливу РПЦ на науку. Фундуючись на контрадиктивних інтенціях щодо натиску місіонерів та «месіанізму прав людини», Росією запропоновано власний варіант тлумачення поняття «канонічної території», «соборності» замість прав людини і «сектантського» дискурсу загалом. Слідом за американськими п'ятидесятниками, у Росії (як і в Україні) поширений рух проти ідентифікаційних номерів і православний (аналогічно протестантському) екстремізм.

У кіберпросторі РПЦ проявляє себе досить активно – проте з моменту появи та широкого розповсюдження віртуальної реальності церква ставилася до них досить індиферентно, зацікавленість до мультимедійних ресурсів з'являється лише у II половині 2000-х рр. Православні супротивники глобалізації, вестернізації, біометрії, штрихів-кодів, екуменізму тощо застосовують high-tech для артикуляції своїх поглядів (зазначені позиції викликають протест і у консервативно налаштованих прихильників протестантських деномінацій у США).

4. Суб'єктом глобальних релігійних та політичних відносин, що впроваджує креативні, інноваційні, іноді і відверто іміджові та брендингові ініціативи, у здійсненні яких голоси власне католицької церкви чутно набагато рідкіше, виступає Ватикан. Католицизм в Америці є історично значущою конфесією, грає електоральну і державну роль. На відміну від США, де

католицький чинник виступає невід'ємною частиною релігійної та політичної системи, у Росії він найчастіше сприймається і маркується як антисистемний, актуалізується як предмет «антисектантського» та «антикультуристського» дискурсу, політико-міфологемного аналізу та конспірологічних конструктів.

З-поміж усіх конфесій діяльність Римсько-Католицької церкви у кіберпросторі постає однією з найвиразніших. Усвідомивши значення мультимедійних технологій дещо пізніше, ніж НРР і протестанти, уже з кінця 1990-х рр. ця церква нарощує свій high-tech-потенціал (наявність святого заступника Інтернету). При цьому американське католицьке життя значно більшою мірою піддається впливу дигіталізації, у ньому частіше здійснюється евангелізація й веб-місіонерство, ніж у католицькій церкві в Росії. Релігійна конфліктогенність (маркери якої – віруси, спам, флешмоб тощо) традиційно зростає в зв'язку з католицькими святами або святами, що мають католицькі корені.

Католицизм сприяє впровадженню місіонерських мережних ігор, що моделюють позитивне поведіння гравця за допомогою молитов, богослужінь і турботи про ближніх, доцільними вважаються онлайнове католицьке наставництво, консультування, педагогічна та дидактична діяльність загалом. Як у оффлайновому, так і особливо в онлайнному просторі діяльність Ватикану з промоушену Римсько-Католицької церкви настільки значна та резонансна, що релігійно-політичний зміст католицизму власне у США та РФ постає не надто виразним.

5. На початку XXI ст. впливовим чинником американського і російського релігійно-політичного ландшафту постає мусульманство. Трагічні події 11 вересня 2001 р. у США та чеченські війни в РФ актуалізують дискурс релігійного фундаменталізму і мусульманського екстремізму. Характерною є фобійна установка щодо тотальної ісламізації Америки й Росії, панісламізму та глобального джихаду. При цьому у мультимедійному просторі радикальний дискурс є помітнішим і виразнішим, ніж поміркований та ліберальний.

І американському, і російському населенню властива ісламофобія, вона притаманна також американським та російським ЗМІ, причому ісламофобський дискурс вочевидь переважає над власне ісламознавчим, політкоректність стосовно ісламу сконцентрована на боротьбі з нею. Через особливості російської новітньої історії мусульманськи вмотивована конфліктогенність у РФ більшою мірою актуалізована та інтенсивна, ніж у США. Росія прагне репрезентувати себе товаришкою мусульманського світу (утім, як і Америка), підтримуючи деякі його антиамериканські й антиглобалістські інтенції. На думку зору деяких мусульманських мислителів, обидві країни є частиною «великого Заходу» («Великий Шайтан» та «Малый Шайтан», згідно з відомим

висловленням аятоли Р.Хомейні), іслам постає як «третя теорія» між світами капіталізму і комунізму (М.Кадафі), на нинішньому етапі політичної історії мусульмани співпрацюють із альтерглобалістами.

Іслам виступає популярною релігією у Глобальному павутинні, однак у своєму мережному варіанті постає значною мірою модифікованим порівняно з реальним положенням речей: аберация сприйняття відбувається за рахунок радикалізації ісламознавчого дискурсу та як наслідок того, що резонансним у кіберпросторі є не медіа-продукт авторитетного у мусульманському світі «Аль-Азхару», а продукція західноєвропейських та американських центрів. Інформаційні технології та віртуальна реальність вочевидь інтенсифікують мусульманське життя, водночас помітною є ісламофобська конотація кінематографічної й іншої сфер у США та РФ аж до міжрелігійних інформаційних і кібервійн. У мультимедійному просторі послідовно конструюється образ мусульманського світу як потенційно загрозливого щодо «мирних» Америки та Росії, антитерористична, «антисектантська» й інша ескапітна спрямованість протестних дій проти «експансії ісламу» характерна для обох цих країн.

6.В американській і російській політиці значущим постає іудейський чинник – іудейські свята відзначаються на найвищому державному рівні. Тоді як у біполярному світі РФ більшою мірою солідаризувалася з ісламським світом, США виступали близьким союзником Ізраїлю. З урахуванням проізраїльських симпатій тодішнього президента США Дж.Буша, американських неоконів та теоконівамериканська політика виступала іудейськи ангажованою. У той самий час серед населення США (й особливо РФ) помітними були антисемітизм, антиіудаїзм, антиізраїльські конотовані політико-міфологічні, ревізійні та конспірологічні інсинуації.

У Америці та Росії мали місце протестантський і православний антиіудаїзм, теологічно легітимізований (Священне Писання прочитувалося у заданому антисемітському та водночас американофобському/русофобському аспектах). Особливо резонансним явищем іудейського ландшафту США та РФ постає операція ЦАХАЛа «Розплавлений свинець» 2008-2009 рр., що спровокувала глобальні акції протесту, економічного й академічного бойкоту Ізраїлю. Американці подекуди ототожнюються з євреями, а росіяни – з Хазарським каганатом.

Іудаїзм представлений у Всесвітній мережі численними високотехнологічними та мультимедійними ресурсами; як і у випадку з американським та російським е-католицизмом, коли резонанс діяльності Ватикану частково елімінує американську та російську проекцію Римсько-Католицької церкви, Ізраїль є суб'єктом глобального релігійно-політичного

середовища, чим значною мірою нейтралізує власне американський та російський вимір віртуального іудаїзму. Широко представленими в американському й особливо російському сегментах Глобального павутиння виступають антиіудейські, антисемітські, антиізраїльські пасажі (включно з расистськими, нацистськими та фашистськими), причому інтенсивність антиіудейської й антисемітської риторики, особливо у Рунеті, настільки висока, що антиіудаїзм і антисемітизм часом тематизовані виразніше й інтенсивніше, ніж їхні позитивні конотації.

7. Взаємозв'язок релігії та політики є зазвичай неоднаковим. Це стосується впливу певних конфесій на політичне життя країн, як утім і однієї релігії у різних державах. Міноритарна релігійність властива і американському, і російському населенню, релігієзнавчий дискурс нерідко трансформується і модифікується на антисектантський, антикультистський, глобофобський та технофобський (особливо властивий РФ через заокеанське походження більшості НРР та high-tech). Це виявляється багатоаспектно: у антитехнологічному тренді і русі за скасування Другого закону термодинаміки, бурхливій реакції на книги та кінофільми про Г.Поттера і численні інші кінематографічні вироби, концептуалізовані ідеями «New Age», неоязичництва, окультизму, езотерики та східнорелігійними положеннями.

У православно-консервативному середовищі актуалізовані есхатологічні і міленаристські побудови, до яких залучаються політико-міфологемні сюжети, наприклад, про тріумфування Нового Світового Порядку та конспірологічні про сіоно-масонську змову. При цьому неортодоксальні і міноритарні спільноти нерідко сприймаються у антиросійському (меншою мірою у антиамериканському) контексті як продовження "холодної війни" релігійними засобами. Чинник ангажованості «сектантською» релігійністю постає особливо симптоматичним явищем через те, що відбувається міноритизація релігії і політики загалом та «реванш» східних релігій під знаком постмодернізму, зокрема.

Історія виникнення кіберпростору засвідчує, що з найбільшим ентузіазмом його сприйняли саме НРР та протестантські деномінації з причини власної міноритарності в оффлайн і реваншистських інтенцій скорегувати цю ситуацію в онлайн. Поширюються концептуальні уявлення, згідно з якими релігійні рухи «New Age» максимально когерентні інформаційні технології, найкраще можна виразити саме мультимедійною та комп'ютерною мовою і через це інфільтруються, інтериоризуються та процвітають у Глобальному павутинні ще від початку інформаційної ери. Онлайнному «тріумфу» НРР сприяє радикалізація богословського дискурсу і водночас розмитість доктрин у

Всесвітній мережі Інтернет. Формується нова релігійна планетарна свідомість, конотована релігійним синкретизмом та ідеологією «New Age».

У кіберпросторі набувають поширення ідеї нетрадиційної релігійності. У Глобальному павутинні «живуть» віртуальні персонажі, відзначаються віртуальні свята, прихильники міноритарної релігійності застосовують веб-можливості з метою місіонерства і прозелітизму, відбувається віртуалізація діяльності релігійних меншин та НРР у США і РФ.

8. Месіанізм в Америці та Росії є суспільним феноменом багато в чому сакрального характеру, американофобія оприявлена значно істотніше, ніж русофобія, як і релігійний/політичний антиамериканізм/антирусизм, оскільки нині США є основним «центром сили» постбіполярного світу. Американський і російський месіанізм/антимесіанізм традиційно розглядаються у містичному, езотеричному, трансцендентальному, метафізичному, історіософському вимірах. Навіть біблійні вирази подекуди трактуються у дусі американо-російського месіанізму/антимесіанізму.

Як і США, РФ здійснює послідовне конструювання месіанського бренду, приміром, шляхом апеляції до історії у великодержавницькому дусі та обстоювання національної історіографії, особливо активно експлуатується PR-ресурс у вигляді ядерного потенціалу Росії, філософська, релігійна і політична концептуалізація відтворення СРСР. З лінгвістичної точки зору, месіанізм Америки тріумфує над месіанізмом Росії, що доводить глобалізація американського варіанту англійської мови й одночасне зменшення престижу російської. І у США, і у Росії антимесіанський дискурс найчастіше переважає над месіанським.

Американський месіанізм постає на передньому краї інформаційної політики: США є країною-винахідницею, джерелом, донором high-tech та мультимедійних технологій. Відбувається нібито пролонгування "холодної війни", але вже технологічними засобами, зокрема у вигляді міжнародної гонки електронних озброєнь, мережноцентричної зброї, хакерських, інформаційних, супутникових і онлайн-війн, кіберекстремізму та веб-тероризму.

Месіанізм Росії також знаходить своє відображення у Глобальному павутинні: від світського схвалення до релігійного (поширення численних молитов про Росію у Всесвітній мережі) та політичного (наявність гімну Рунету). Розповсюджені численні націоналістичні і шовіністичні мережні портали, святкується День Рунету, є проекти як месіанського, так і антимесіанського спрямування. Меседж американського та російського сегментів Інтернету суперечливий: існують проекти позитивно-іміджевого негативного забарвлення.

Америка і Росія сторіччями постають як центри сили та полюси напруги світових геополітичних і релігійних відносин: месіанські та геополітичні амбіції обох наддержав обґрунтовуються посиленнями на Святе Письмо, релігійною і політичною міфологією, національною історіографією та історіософією, однак, якщо американські президенти безпосередньо цитують Біблію, спираючись на її авторитет у політичних питаннях, то для Росії часів СРСР властиві скоріше латентні форми месіансько-міленаристської свідомості й апокаліптичного хіліазму.

Максимально інтенсивно high-tech впливають на релігійне і політичне життя у США наприкінці XX ст., у РФ – на початку XXI ст., тобто майже синхронно, хоча інтенсивність комп'ютеризації, інтернетизації, дигіталізації в Америці на порядки вища, ніж у Росії (включаючи інтернет-пожертвування, електронні вибори, онлайн-кандидата, е-партію та готовність до кібервійн) через кращу розвиненість американського сегмента кіберпростору .us (а також .mil і .gov) порівняно з російським .ru (як і .рф та .su). Президент США Дж.Буш був менш популярним в американських користувачів, ніж Президент РФ В.Путін.

Можна зробити припущення про необхідність здійснення моніторингу кіберпростору для профілактики міжетнічних та міжконфесійних протистоянь і конфліктів, оскільки релігійні, політичні й інші суспільні феномени на сучасному етапі частіше за все мають кібер-складову. Дигіталізація релігійного та політичного ландшафту може ще більшою мірою сприяти забезпеченню громадянських, релігійних і політичних свобод, процесу демократизації мас-медіа, кардинальним змінам у сфері захисту прав людини, настанню інтернет-демократії, проведенню виборів та референдумів за допомогою Глобального павутиння тощо.

Сформульовані соціально-філософські положення фундаторів концепції інформаційного суспільства були застосовані до конкретного історико-філософського і соціального поля півстоліття після формулювання його основних теоретичних положень і постулатів. Для України апробація футурологічних прогнозів може мати дослідницьке значення, особливо це стосується концептів маніфестації інформаційного суспільства і віртуалізації релігійно-політичних відносин.

Нині Україна поставлена перед вибором інформаційної, соціальної, релігійної та політичної стратегії розвитку в умовах прискореного росту українського сегменту Всесвітньої мережі Інтернет. У цьому контексті розвиток мультимедійних, дигітальних, кібернетичних аспектів історико-філософського і релігійно-політичного життя може бути науково пізнавальним

та методологічно евристичним чинником і елементом національного будівництва.

Запропонований підхід і релігієзнавчий аналіз онлайн-реальності може бути застосований, на наш погляд, до інших різноманітних проявів сучасного філософського, релігійного та політичного процесу. Філософський опис віртуальної реальності верифікується суміжністю гуманітарного і соціального знання: філософії, релігієзнавства, політології, соціології, психології, лінгвістики, що дає можливість їхнього застосування у взаємних інтересах.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ, ПОЛОЖЕННЯ І ВИСНОВКИ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНІ В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ АВТОРА:

Монографія:

1. Добродум О.В. Религия и политика в реальном и виртуальном пространстве (на примере США и России) / О.В.Добродум. – Одесса: Удача, 2011. – 352 с.

Публікації в українських фахових наукових виданнях:

2. Добродум О.В. Виртуализация и иудаизм / О.В.Добродум // Перспективи. – Серія: філософія, історія, соціологія, політологія. – Одеса, 2008. - №3 (43). – С.16-22.
3. Добродум О.В. Месіанізм та антимесіанізм Росії у кіберпросторі / О.В.Добродум // Культура народів Причорномор'я. – Симферополь, 2009. – №154. – С.137-140.
4. Добродум О.В. Обоженвання і демонізація образу В.Путіна (на матеріалах Рунету) / О.В.Добродум // Культура народів Причорномор'я. – Симферополь, 2010. – №.10. – С.187-190.
5. Добродум О.В. Протестантизм в Інтернеті / О.В.Добродум // Наукове пізнання: методологія та технологія. – 2010. - №1 (25). – С.63-68.
6. Добродум О.В. Протестантизм и политика в США / О.В.Добродум // Культура народів Причорномор'я. – 2011. – №202. – С.180-183.
7. Добродум О.В. Рецепция проявлений ислама в современных США / О.В.Добродум // Перспективи. – Серія: філософія, історія, соціологія, політологія. – 2011. - №2(48). – С.32-37.
8. Добродум О.В. Римский католицизм в политическом пространстве России / О.В.Добродум // Культура народів Причорномор'я. – 2011. - №206. – С.80-83.
9. Добродум О.В. Особенности функционирования религиозных меньшинств в США в нач. III тыс. / О.В.Добродум // Науковий вісник Чернівецького університету. Випуск 561-562. Філософія. – Чернівці, 2011. – С.254-258.

10. Добродум О.В. Мультимедіатизація в восприятті українських релігієведів / О.В.Добродум // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Випуск №52. – Запоріжжя: ЗДІА, 2013. – С.268-273.
11. Добродум О.В. Фактор мультимедійності в релігійних і політичних відносинах (Україна-Америка) / О.В.Добродум // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Випуск №54. – Запоріжжя: ЗДІА, 2013. – С.233-240.
12. Добродум О.В. Стереотипи мультимедійного восприяття неондуїзму / О.В.Добродум // Гілея: науковий вісник: [зб. наукових праць] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. - Випуск 70(№3). – К., 2013. - С.498-501.
13. Добродум О.В. Онлайнвова інтерпретація дискурсів дзэн-буддизма / О.В.Добродум // Гілея: науковий вісник: [зб. наукових праць] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. - Випуск 73(№6). – К., 2013. - С.229-230.
14. Добродум О.В. Рецепція буддизма в Глобальній паутині/ О.В.Добродум // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. – Випуск 15. – Серія «Філософські науки». – К., 2013. - С.90-97.

Публікації в іноземних наукових виданнях:

15. Добродум О.В. Мультимедіа і американські цінності на мусульманському сході / О.В. Добродум // Восток: історія, політика, культура / Отв.ред. Д.В.Васильєв. – М.: ИБП, 2011. – 180 с. – С.164-176.
16. Добродум О.В. Релігійні меншинства в РФ в началі ХХІ століття (політичний аспект) / О.В. Добродум // Вопросы истории и политики. – Вып.10. / Отв. ред. Д.В. Васильев. – М.: ИБП, 2011. – С.120-132.
17. Добродум О.В. Релігійна політика в началі ХХІ в. (на прикладі США) / О.В. Добродум // Територія нових можливостей. Вестник Владивостокського державного університету економіки і сервісу. – Владивосток, 2011. – №1 (10). – С.123-130.
18. Добродум О.В. Деякі характерні риси ісламу в сучасній Росії / О.В. Добродум// Територія нових можливостей. Вестник Владивостокського державного університету економіки і сервісу. – Владивосток, 2011. – №3 (12). – С.98-105.
19. Добродум О.В. Сакральна географія в кіберпросторі (на прикладі індуїзму) / О.В.Добродум // Scientific works. The International Scientific and Theoretical Journal. – Vaku, 2013. - №2(21). – P.75-80.
20. Добродум О.В. Рецепція протестантизму: глобалізаційні проєкції, рефлексії і дискурси / О.В.Добродум // Веснік Брєсцкага ўніверсітэта. – Серія 1. Філасофія. Паліталогія. Сацыялогія. -2013. - № 2. – С.65-71.

21. Добродум О.В. Мультимедийные технологии в современной религиозной жизни / О.В.Добродум // Вучоные записки Брєсцкага ўнїверсїтєта. – Гуманїтарныя і грамадскія навукї. – 2013. - Вып.9. - Ч.1. – С.51-57.
22. Добродум О.В. Американизация религии в глобальном культурном контексте / О.В.Добродум // Парадигма: Философско-культурологический альманах. – Вып. 21 / Отв. ред. выпуска Н.Х. Орлова. - СПб., 2013. - С.186-196.

Публікації в інших наукових виданнях:

23. Добродум О.В. Виртуализация и Интернет-религии в Рунете / О.В.Добродум // Соціально-філософські аспекти релїгїєзнавства. – Вып.3. – Одеськ.нац.ун-т ім. І.І.Мечникова: Наук.-дослідн. центр «Компаративістські дослідження релїгїї». – Одеса: Наука і техніка, 2005. – С.39-64.
24. Добродум О.В. Мифологическое измерение Интернета / О.В.Добродум // Історико-філософські та соціальні аспекти релїгїєзнавства. – Вып.6. – Одеськ.нац.ун-т ім. І.І.Мечникова: Наук.-дослідн. центр «Компаративістські дослідження релїгїї». – Одеса: Наука і техніка, 2007. – 190 с. – С.5-40.
25. Добродум О.В. Політкоректність і міжрелїгійний діалог / О.В. Добродум // Релїгійна свобода. – Науковий щорічник. – №12. – Київ, 2007. – С.190-193.
26. Добродум О.В. Віртуалізація релїгїї в США / О.В. Добродум // Релїгійна свобода. – Науковий щорічник. – №13. – Київ, 2008. – С.41-46.
27. Добродум О.В. Евангелизация и Интернет / О.В.Добродум // Україна і Ватикан у розвитку вищої освіти і духовності. Україна і Ватикан: [зб. наук. пр.]. – Одеса: Видавництво ХГЕУ, 2008. – Випуск 2. – С.112-119.
28. Добродум О.В. Сучасний іслам і екстремізм в Інтернеті / О.В.Добродум // Проблеми безпеки особистості, суспільства, держави. – Інформаційно-аналітичний бюлетень. – 2008. – №8. – С.123-127
29. Добродум О.В. Католицьке місіонерство в Інтернеті / О.В.Добродум // Культура народів Причорномор'я. – Симферополь, 2009. – №152. – С.56-58.
30. Добродум О.В. Релїгійне життя Росії в Інтернеті / О.В.Добродум // Культура народів Причорномор'я. – Симферополь, 2009. - №155. – С.108-110.
31. Добродум О.В. Миссия США в Интернете/ О.В.Добродум // Науковий вісник. – К. – Одеса, 2009. – №4 (82). – С.221-230.
32. Добродум О.В. Виртуализация и ислам / О.В.Добродум // Пятое Торчиновские чтения. Философия, религия и культура стран Востока. Материалы научной конференции. С.-Петербург, 6 – 9 февраля 2008 г./ Сост. и отв. ред. С.В. Пахомов. – СПб., 2009. – 672 с. – С.19-26.
33. Добродум О.В. Ислам и политкорректность / О.В.Добродум // Путь Востока. Культура. Религия. Политика. Материалы XI и XII молодежной конференции по проблемам философии, религии и культуры Востока / Отв.

- ред. А.Д. Зельницький, Е.А. Кий. – СПб.: Санкт-Петербурзьке філософське общество, 2010. – 320 с. – С.12-17.
34. Добродум О.В. Електронна версія російського православ'я / О.В.Добродум // Молодь і релігія в сучасному світі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Астана: ТОО «Мастер ПОО», 2010. – 382 с. – С.173-184.
 35. Добродум О.В. Виртуалізація діяльності Руської Православної Церкви / О.В. Добродум // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Історія. Філософія. Політологія. – Випуск 1. – Одеса, 2010. – С.63-67.
 36. Добродум О.В. Дигіталізація релігії в сучасному суспільстві / О.В. Добродум // Релігія як соціальний інститут: збірник. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Отв. ред. Елбакян Е.С. – М.: ІД «АТИСО», 2011. – 427 с. – С.118-126.
 37. Добродум О.В. Виртуалізація як конвергентний процес в сучасній релігійній житті (соціально-політичний аспект) / О.В. Добродум // Соціальні функції релігії в умовах модернізації суспільства: ХХІ століття. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. / Отв. ред. Елбакян Е.С. – М.: Видавничий дім АТИСО, 2011. – С.69-79.
 38. Добродум О.В. Православ'я в політичній житті Росії / О.В.Добродум // Грани. – 2011. - №4(78). – С.154-158.
 39. Добродум О.В. Дигіталізація релігійних меншин (на прикладі США і Росії) / О.В.Добродум // Проблеми втілення свободи совісті в діяльності національно-релігійних меншин в сучасній Україні / Добродум О.В. – Компаративістські дослідження релігії. – Вип. 9. – Одеса: ФОП «Фрідман О.С.», 2011. – С.21-42.
 40. Добродум О.В. Релігійна політика у США і Росії та WWW / О.В. Добродум // Державно-конфесійні відносини в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку / За ред. В.Д.Бондаренка та І.М.Мищака. – К.: Видавництво НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2012. – 518 с. – С.148-157.

АНОТАЦІЇ

Добродум Ольга Вікторівна. Виртуалізація релігійних та політичних відносин у США і Росії (соціально-філософський курс). – Рукопис.

Дисертація на здобуття вченого ступеня доктора філософських наук за фахом 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2014.

Дисертація є комплексним науковим соціально-філософським дослідженням проблем взаємодії релігії і політики у США та Росії (офлайн і онлайн). Характеризується просторово-часова картина розвитку суспільного феномену віртуалізації як конвергентного процесу сучасного релігійного життя та основні тенденції релігіогенезу. Здійснюється синтезування, системна експлікація та концептуалізація суспільних взаємовідносин релігії та політики у реальній та віртуальній сферах. Значна увага приділяється компаративістському аналізу офлайнної та онлайнної проєкцій найвпливовіших релігій вищезазначених країн. Висвітлюються месіанізм та антимесіанізм, сакралізація та десакралізація США і Росії у реальному та віртуальному вимірах.

Ключові слова: соціум, віртуалізація релігії та політики, конвергентні процеси релігійного життя, політика в сфері релігії, міфологемна концептуалізація, месіанізм, релігійні образи президентів, Всесвітня мережа Інтернет, Глобальне павутиння, інформаціологія, high-tech-проєкція, інформаційні технології, віртуальна реальність, дигіталізація, онлайнний сегмент, електронна версія, кіберпростір, онлайн, офлайн.

Добродум Ольга Викторовна. Виртуализация религиозных и политических отношений в США и России (социально-философский дискурс). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2014.

Диссертация является комплексным социально-философским исследованием проблем взаимодействия религии и политики в США и России (офлайн и онлайн). Характеризуется пространственно-временная картина развития социального феномена виртуализации как конвергентного процесса современной религиозной жизни и основные тенденции релігіогенезиса. Осуществляется синтезирование, системное эксплицирование и концептуализация социальных взаимоотношений религии и политики в США и России в реальной и виртуальной сферах. Значительное внимание уделяется компаративистскому анализу офлайнной и онлайнной проєкций наиболее влиятельных религий вышеназванных стран. Освещаются месіанізм и антимесіанізм, сакралізація и десакралізація США и России в реальном и виртуальном измерениях.

Проведенное социально-философское исследование религиозных и политических отношений в США и РФ по материалам оффлайн и онлайн свидетельствует, что взаимосвязь религии и политики существовала в разные периоды мировой истории, в разные времена и в разных странах имея свои особенности. Эта связь имеет специфические проявления в Соединенных Штатах Америки и Российской Федерации, где роль политики в религиозной жизни в реальном и виртуальном пространстве является значительной. В Америке политика в сфере религии наиболее отчетливо и знаково осуществляется в сфере протестантизма и католицизма, тогда как в России - православия и ислама, что дает основания констатировать: эти конфессии являются влиятельными в указанных странах и с точки зрения политики.

Повышение роли Всемирной сети Интернет и интенсификация ее использования, в том числе в религиозно-политической жизни США и РФ, актуализируют вопрос о возможности вычленять ее онлайнное измерение и подвергать научному анализу. Интернет становится значимым фактором как религиозной жизни (межрелигиозный диалог, виртуальная активность оффлайнных и в особенности онлайнных культовых учреждений, модификация культа), так и политической (PR, имиджелогия, брендинг, информационно-психологические и хакерские войны).

Киберпространство обладает развивающимся религиозным сегментом: в нем находят свою нишу практически все существующие в оффлайне религии, конфессии, движения и деноминации. Виртуализация религии представляет собой сравнительно новый тип существования религии, религиозный и политический Интернет получает все более широкое распространение, учитывая экстерриториальный, трансграничный, наднациональный характер Глобальной паутины. Информационная футурология становится неотъемлемым спутником религиозной и политической жизни, флэшмоб воспринимается как фактор виртуализации религиозного и политического сегментов социальной жизни.

Виртуализация религии (как и отображение этого процесса в политической сфере) воспринимается достаточно амбивалентно: от надежд на глобальную демократическую Интернет-революцию и достигнутую благодаря политическим медиа и технологиям религиозную свободу до компьютерного эскапизма, технологического тоталитаризма «единой религии». Имеют место религиозная и политическая концептуализация, либеральные и консервативные дискурсы алибизации и стигматизации high-tech.

Предложенный нами подход и религиозоведческий анализ онлайнной реальности может быть применим, на наш взгляд, к другим многообразным проявлениям современного социально-философского и религиозно-

политического процесса. Дискурс виртуальной реальности характеризуется смежностью гуманитарного и социального знания: философии, религиоведения, политологии, социологии, психологии, лингвистики, информатиологии, что позволяет их использовать во взаимных интересах.

Ключевые слова: социум, виртуализация религии и политики, конвергентные процессы религиозной жизни, политика в сфере религии, мифологемная концептуализация, мессианизм, религиозные образы президентов, Всемирная сеть Интернет, Глобальная паутина, информатиология, high-tech-проекция, информационные технологии, виртуальная реальность, дигитализация, онлайн-сегмент, электронная версия, киберпространство, онлайн, оффлайн.

Dobrodum Olga Victorivna. Virtualization of Religious and Political relationships in the USA and Russia (Social-Philosophical Discourse). – Manuscript.

The thesis is submitted for getting a Doctor Degree in Philosophical Sciences, specialty 09.00.03 – Social Philosophy and Philosophy of History. – M.P. Dragomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2014.

The thesis is a complex Social-Philosophical investigation: in the dissertation the questions of interaction of Religion and Politics in the USA and Russia (offline and online) are considered. Spatiotemporal picture of Virtualization Social phenomenon as Convergent Process of modern Religious life and the main tendencies of Religion' genesis is investigated. The synthesis, system explication and conceptualization of the Religious-Political relations in the USA and Russia in real and virtual spheres are developed. The main tendencies of Religious life in the modern world are characterized. The significant attention is paid to comparative study of offline and online plans of the leading denominations of above mentioned countries for Religion and Politics. Messianism and anti-messianism, sacralization and desacralization of the USA and Russia are mentioned in real and virtual measurements.

Key words: Society, Virtualization of Religion and Politics, Convergent Processes of the Religious life, Politics in Religious sphere, mythological conceptualization, messianism, Religious images of the Presidents, Internet, WWW, Global Web, Informational Science, high-tech projection, Information Technologies, Virtual Reality, digitalization, online segment, e-version, cyberspace, online, offline.

НБ НПУ

100199807

Підписано до друку 29.08.2014 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Умов. друк. арк. 1,9. Наклад 100 прим. Зам. № 353
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.

